

Další cestou k prohloubení společenské funkčnosti etiky je rozvíjení tzv. profesionálnych etik, ktoré zkuŕmajú špecifickou morálnu problematiku určite oblasti ľudskej činnosti alebo povolání. Je prekvapujúce, že v marxistické etické literatúre nemáme ŕadnú obšáhlejšiu prácu tohoto zaměření, ačkoli nemarxistických knih vychází k týmto otázkám v kapitalistických zemích značne veľký počet (zejména v anglo-americké literatúre). Kromě toho je sama tato problematika u nás značne aktuálna a poskytuje vděčnou príležitosť k dokázaniu významu etiky i pro ďalšiu zdánlivě odlehle vědecké obory nebo druhy ľudskej činnosti, kde veľmi často morálnu rozboru a z nich plynoucí normy ještě nemohou být nahrazovány tradicí a návyky udržovanými morálnymi postojmi, neboť jde o oblasti nebo problémy relatívne značne mladé. Myslím, že tematika profesionálnych etik — etiky vědecké práce, lékařské etiky, novinářské etiky, sportovní morálky atd. — nemůže být pokládána za něco vedlejšieho, za jakási „úniková“ témata. Při nich je totiž tvůrčí práce v teorii morálky ďaleko obtížnejší, zpravidla nemůže navázat na více předchodících pokusů, vyžaduje dobrou znalosť špecifiky daného oboru a navíc je vystavená /i/ pronikavejšiu konfrontaci s odbornou praxí.

Neměně významným způsobem prispěje marxistická etika jak ke zvýšení své vlastní společenské prestiže, tak i (či spíše práve proto) ke zkvalitnění ideologického dialogu s nemarxistickými směry myšlení tím, že bude ďaleko více než dosud a zejména na mnohem vyššiu odbornú vědeckú úroveň vést polemiku a monografickými pracemi citlivě a bez zjednodušování rozebírat problematiku etiky existencialismu, neotomismu, neopositivismu atd. Několikarádkové jednoznačne odsunující výroky na adresu nemarxistických etických směrů, jimiž bylo dosud zvykem prokládat text publikovaných prací, aby bylo učiněno zadost ideologické „ofensivnosti“, nejsou samozřejmě ŕadným vědeckým překonaním protivníkových názorů. To dnes není už nic nového, ale kvalitní etické práce tohoto druhu presto téměř nejsou.

Domnívám se, že z celého tohoto stručného pohľadu na blízkou minulosť a v mnohém i ještě súčasnosť marxistické etiky vyplývá nutnosť jejieho zvděčtění. Zvděčtění v používané obecné metodologii, která není dosud v dostatečné míře a při rozboru všech otázek dialektická, a rovněž v tematické šíři a obsahové hĺoubce. Z toho pak nutně vyplyne i vědecko-kritický charakter etiky, která nebude už v některých aktuálnych partiích jen čítankovým čtením s moralizátorsky vyznívajícimi jednoznačnými príklady, ale hĺubokým rozborom vývojových tendenci a konfliktů, provokujícím ke stálému hľadání, podněcujícím ke změnám a pretváření morálnu a ďalších stránek skutečnosti.

POHLADY NA SÚČASNÚ POLSKÚ SOCIOLOGIU

MARTIN KATRIAK

Rozvoj sociológie v Poľsku napriek jeho prerušeniu v rokoch 1950—1955 dosiahol značne úspechy. Sociologické myslenie sa v značnej miere rozvinulo na univerzitách, v početných vedeckých ústavoch a úspešne preniká aj do praxe riadiacich politickosprávnych orgánov, kde splňa mimoriadne významnú úlohu.

Predmetom sústredeného sociologického skúmania v Poľsku stal sa každý významnejší spoločenský jav alebo problém. Vyžiadalo by si veľa miesta, keby sme sa čo aj len stručne chceli zmieniť o širokom diapazóne úspešne sa rozvíjajúcich sociologických výskumov. Predstavujú — obrazne povedané — pestrú mozaiku, v ktorej neostáva mno-

ho odokrytých miest. Bude účelne aspoň stručne naznačiť smery, v ktorých sa v súčasnosti uberá vývin poľského sociologického myslenia a konkrétnych sociologických výskumov.

Na prvom mieste treba uviesť výskumy triednej štruktúry a stratifikácie poľskej spoločnosti, zmien v spoločenských triedach a niektorých povolaniach. Najviac rozpracovanými výskumami v tomto smere sú otázky robotníckej triedy a jej zmien v podmienkach socialistickej industrializácie. Výsledkami týchto výskumov je celý rad monografických prác, ktoré sú základom pre ohlasované syntetické spracúvanie. Dôležitým dielom venovaným štruktúrálnym zmenám je najmä zborník *Przemiany społeczne w Polsce Ludowej* (Varšava 1965).

Značne rozvinutou oblasťou sociologických výskumov sú výskumy práce a priemyslu. V početných prácach tohto druhu sa objasňuje proces výstavby priemyselných centier a ich spoločenské pôsobenie v sociálnom, ekonomickom a kultúrnom živote oblasti a krajiny. Skúmajú sa vplyvy práce a života v priemyselných strediskách na sem prichádzajúcich jednotlivcov a rodiny, na vytváranie spoločenských skupín formálnych a neformálnych, skúma sa proces vzniku relatívne stabilizovanej spoločnosti s pomerne ustálenými návykmi a spôsobmi činnosti. Výskumy tohto druhu sa konajú vo viacerých budujúcich sa alebo už i vybudovaných priemyselných centrách.

V rámci týchto široko založených výskumov skúma sa aj spoločenská mobilita, preberanie kultúrnych vzorov, formovanie nových povolaní a kultúry, zmena postojov, názorov a mienky obyvateľov, vytváranie nových návykov, nových tradícií a inštitúcií. Pozornosť sociológov neuniká ani skúmanie vplyvov priemyselných centier na okolité roľnícke usadlosti a kultúrny vzostup krajiny. Skúmajú sa i sprievodné negatívne sociálne javy, ako sú rôzne konflikty, fluktuácia, absencia a pod.

Ďalšou významnou oblasťou sociologických výskumov sú výskumy spoločenských premien na poľskej dedine. V uplynulých dvoch desaťročiach vznikli tu ako výsledky sociologických výskumov početné práce, v ktorých sa riešia rôzne sociálne problémy, ako sú: premeny dediny pod vplyvom socialistickej industrializácie krajiny; vývin spoločenskej štruktúry poľskej dediny; problém nedostatku práce na poľskej dedine; migrácia z dediny do miest, jej motivácie a iné aspekty; dôchodky individuálnych poľnohospodárskych závodov; rozpočty roľníckych rodín; otázky „roľníkov-robotníkov“; mienka roľníkov o ich hospodárstve, o strojových staniaciach, o voľnom čase a pod.; problémy urbanizácie poľskej dediny; otázky rozvoja roľníckych družstiev; spoločensko-hospodárska aktivita roľníkov; otázky roľníckych žien, rodiny a výchovy mládeže; otázky zvyšovania odbornej prípravy roľníkov a iné problémy. Veľkú časť prác vydaných v tomto období tvoria rôzne monografie, z ktorých sa vysoko cení najmä monografia doc. Wierzbického o obci Zmiaca, vydaná roku 1963.

Predmetom sociologických výskumov, úzko súvisiacim so socialistickou industrializáciou, je proces urbanizácie v povojnovom Poľsku. V rámci sociologických výskumov v tejto oblasti nejde len o štatistické sledovanie rozvoja poľských miest, o sledovanie zmien ich sociálnej štruktúry, štruktúry do miest migrujúcich osôb a ich pôvodu, ale tiež sa skúmajú adaptačné procesy migrovaných osôb, formy a výsledky tejto adaptácie, ďalej život mestskej mládeže, nedostatky jej prispôsobovania, ruralizačné prvky v mestskej kultúre a mnohé iné problémy. Špeciálnu výskumnú tematiku v tomto zameraní tvoria problémy výstavby a života v mestách západnej časti Poľska, do ktorých migrovalo hlavne roľnícke obyvateľstvo takmer z celej krajiny, čím sa v nich značne komplikoval adaptačný a integračný proces.

Vo veľkej miere rozvíjajú sa sociologické výskumy v oblasti kultúry, tiež v zameraní na šírenie kultúrnych hodnôt medzi obyvateľstvom. Ide tu jednak o riešenie teoretic-

kých otázok kultúry všeobecne a špeciálne poľskej ľudovej kultúry a jej smerov, o riešenie otázky modelu kultúrnej revolúcie, podmienok jej rozvoja a jednak o riešenie otázok šírenia prvkov kultúry prostredníctvom literatúry, divadla, filmu, rozhlasu, televízie, výtvarného umenia a pod. Okrem sociológov, ktorí skúmajú jednotlivé problémy kultúrneho života, operatívne tu koná výskumy Ośrodek Badania Opinii Publicznej i Studiów Programowych przy Polskim Radio i Telewizji a Ośrodek Badań Prasoznawczych.

Osobitná pozornosť sa upriamuje na výskum školského systému a účinnosť školskej dochádzky, najmä na vysoké školy, na ich systém a pôsobenie. Ich štúdiom sa zapodieva osobitný výskumný útvar. Intenzívne sa skúma práca absolventov vysokých škôl a jej výsledky.

Do značnej miery vymedzený predmet sociologických výskumov tvorí formovanie a pôsobenie politických inštitúcií a utváranie sa socialistickej spoločnosti, k čomu dalo predpoklad víťazstvo socialistickej revolúcie v povojnovom Poľsku. Ide tu v podstate o štúdium: a) modelu politického systému, b) systému politických strán, najmä PZRS (v jej rámci robí sociologické výskumy Pracownia Badań Społecznych Wyzszej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZRS), popri ktorej vystupujú aj ďalšie strany, a to Zjednoczone Stronictwo Ludowe a Stronictwo Demokratyczne, c) systému spoločenských organizácií; d) systému vládnych orgánov (Rada państwa, Sejm i Rzad, rady narodowe). Rovnako tu ide aj o štúdium pôsobenia týchto systémov. Dôležitým článkom v týchto výskumoch sú výskumy vzťahu občanov k vládnym inštitúciám a k administratívne aparátu.

Okrem uvedených smerov všestranne sa rozvíja práca poľských sociológov aj v oblasti sociológie práva, sociológie mravnosti, sociológie rodiny a mládeže, sociológie náboženstva, sociológie vojenstva a v oblasti metodológie.

Veľký dôraz vo všetkých uvedených oblastiach sa kladie na konanie monografických výskumov, ktorých výsledky sú predpokladom pre syntetické riešenie spoločenských problémov a základom pre teoretické zovšeobecňovanie v sociológii. Práve týmito výskumami, ktorých sa doteraz urobil v Poľsku značný počet, sa začleňuje poľská sociológia na jedno z popredných miest nielen v rámci sociologického bádania socialistickej krajiny, ale aj v svetovom meradle. V rámci týchto výskumov ide o čo najvernejšie a objektívne preskúmanie dotýčajúcich javov bez osobitného úsilia o teoretické zovšeobecnenie poznatkov o tom-ktorom študovanom jave.

Sústredená pozornosť sa v Poľsku venuje skúmaniu metodologických otázok sociologického výskumu a bádania. Každý sociologický výskum, individuálny či kolektívny, nekoná sa skôr, kým sa kolektívne nevyhodnotila a prakticky v teréne nepreskúšala jeho metodika. Aj časti jednotlivých výskumov a ich výsledky sa hodnotia kolektívne. Tento postup má za cieľ nielen skvalitňovať metodické projekty výskumov a ich výsledky, ale aj zvyšovať metodologickú erudovanosť sociológov, čo je v danej etape rozvoja marxistickej sociológie nevyhnutné.

Viacerí sociológovia, ktorí sa osobitne zaoberajú metodologickými otázkami zdôrazňujú čím dôkladnejšiu teoretickú a metodologickú prípravu sociologických výskumov. Povrchná príprava výskumu nemôže zaručiť získanie hodnotných vedeckých poznatkov. Zhodne zdôrazňujú aj potrebu dôslednej verifikácie získavaných faktov ako základu sociologickej analýzy a zovšeobecnenia. Zistil som však, že táto otázka nie je primerane ani tu rozpracovaná a že je tu teda potrebné nasadiť páky metodologického, najmä gnozeologického bádania. Toto sa žiada tým skôr, že sa dochádza k názoru, že nie je možné prenášať a aplikovať metódy a metodiky sociologických výskumov z jednej kultúrnej oblasti do druhej a najmä porovnávať výsledky získané týmito metódami. Z toho vyplýva, že pri koncipovaní metód a metodík sociologických výskumov je nevyhnutné

prihliadať na špecifické podmienky tej-ktorej kultúrno-spoločenskej oblasti, resp. pod-
oblasti a podľa nich tieto metódy modifikovať alebo adaptovať.

Niektorí sociológovia (napr. Z. Grzelak) upozorňujú na to, že dnes, keď je položený
dôraz na zbieranie faktov ekonomickej povahy, ale i neujasnený vzťah roľníkov k výrobným
roľníckym družstvám, je prístup sociológa na poľskú dedinu omnoho ťažší ako bol
skôr. Chlopi upodozrievajú sociológa, a preto veľmi mnoho záleží na ich psychologickú
príprave, na objasnení cieľa sociologického výskumu. Sociológovia usudzujú, že nie je
správne a prospešné vo veľkej miere používať anketu pri výskumoch na dedine pretože
jednak vyvoláva u roľníkov dojmy oficiálnosti a jednak je zameraná najmä na získava-
nie kvantitatívnych faktov, pričom uniká zachytenie súvislostí skúmaných javov.

Nie je na tom omnoho lepšie ani riadený rozhovor či interview, pretože ľudia, najmä
v prípadoch, ak si výskumník nezískal ich dôveru, zaručujúcu úprimné, pravdivé
výpovede, často vypovedajú o tom, čo by „malo byť“, čo by sa „žiadalo“, slovom o určitých
tradovaných, tlačou proklamovaných zásadách, a nie to, alebo o tom, čo si sami
myslia alebo čo by v danej situácii spontánne robili. Veľkou prekážkou získavania ob-
jektívnych faktov pomocou interview je subjektívny činiteľ výskumníka, ktorý môže spô-
sobiť zásadné skreslenie získavaných faktov.

V príspevku *O založeníach a potrebie empiriczných badań nad technikami i proce-
durami badawczymi w socjologii* upozorňuje doc. Gostowski na to, že nemožno me-
chanicky preberať metódy buržoáznej sociológie, ako sú rozhovor, anketa, pamätníky
získané konkurzami a pod., ale že je ich nevyhnutné prispôbovať podmienkam socia-
listickej spoločnosti. Musí sa prihliadať na odlišnosti „psychosociálnej klímy“ a na od-
lišnosti spoločenského i politického systému, v akom sa rozhovory konajú. Tiež poznanie
sociologických výskumov, ich cieľa, výskumných metód a pomôcok obyvateľstvom značne
ovplyvňuje získavanie pravdivých faktov pri týchto výskumoch. Poukazuje na to, že
napríklad v USA veľké percento ľudí pozná sociologické výskumy, a preto sú ľudia pri
ich konaní otvorejší, priamejší a zdielnejší. Pri voľbe neadekvátnych metód môže
ľahko dochádzať k zmenám skúmaného javu pod ich vplyvom. Obsah odpovedí získava-
ných pomocou interview môže byť podstatne narušený nesprávnym prístupom sociológa
k respondentovi. Často sa najmä pri používaní rozhovoru vyvolá akási umelá situácia,
ktorá narúša získanie autentických odpovedí. Ide tu o to, nevyvolať túto situáciu a získať
u dotazovaného úprimnosť a priamosť.

Hodnota výpovedí z ankiety a rozhovorov, uvádza doc. Gostowski, závisí od mnohých
činiteľov: predovšetkým od toho, či a v akej miere respondenti sociologické výskumy
poznajú; ak ich nepoznajú, výskumníkom nedôverujú, vypovedajú falošne, prípadne
rozhovory alebo anketu aj odmietnu; ďalej od toho, čím sa javí výskumník v očiach ľudí;
podľa toho, či ho považujú za tajného kontrolóra, či reportéra, usposobujú aj svoje vý-
povede; potom od stupňa zainteresovanosti respondenta do skúmanej problematiky;
od stupňa prirodzenosti situácie, za akej sa rozhovor koná; od kvality otázok a dotaz-
níka; a napokon od schopnosti výskumníka viesť vhodným spôsobom interview a od
dôvery v osobu výskumníka, prípadne inštitúcie, ktorá výskum organizuje.

Výsledky metodologických výskumov jasne ukazujú, že nemožno mechanicky a bez-
starostne preberať a aplikovať empirické výskumné metódy, ktoré sa prípadne i úspešne
využívajú v niektorých krajinách, ale že ich použiteľnosť treba skúmať empiricky a sta-
rostlivo overovať v našich podmienkach. Najmä je nevyhnutné takýmto spôsobom skú-
mať metódy na získavanie empirických faktov o jednotlivých stránkach a momentoch
spoločenského vedomia, pri využívaní ktorých najčastejšie dochádza k závažným chybám.

Napokon treba uviesť, že sociológia, sociologické riešenie aktuálnych spoločenských
problémov neostáva v Poľsku len akousi katedrovou, akademickou záležitosťou, alebo

vecou obmedzeného počtu teoretikov, ale že sociologický spôsob poznávania a myslenia preniká aj do práce a konania pracovníkov politického a správneho aparátu i do praxe hospodárskych pracovníkov, kde spĺňa významnú úlohu. Sociológia je v Poľsku všeobecne považovaná za významnú vedu a sociologická metóda, sociologické hľadisko videnia je dôležitým atribútom myslenia a praxe aj radových pracovníkov riadiaceho, politického, administratívneho a hospodárskeho aparátu. Zaangažovanosť poľskej sociológie spočíva nielen v riešení dôležitých teoretických otázok vývinu spoločnosti celkovo a špeciálne v poľských podmienkach, ale aj v riešení otázok konkrétnej spoločenskej praxe, čím pozitívne ovplyvňuje aj úroveň riadenia základných spoločenských procesov. Je možné konštatovať, že aj pod vplyvom sociologického chápania spoločenskej funkcie riadenia stáva sa riadenie spoločnosti systematickým a plynulým procesom, v ktorom významné politicko-právne opatrenia či už v ekonomike, sociálnom živote alebo kultúre, robia sa na základe podrobných znalostí tej-ktorej oblasti i znalostí vzájomných vzťahov s ňou organicky súvisiacich ďalších oblastí. Významným kladom takto chápaného a uskutočňovaného spoločenského riadenia okrem iného je, že značne prispieva k rozmachu tvorivej iniciatívy a aktivity širokých vrstiev obyvateľstva.